

રમકડાં દ્વારા સંસ્કૃતિનું શિક્ષણ દિવ્યા ગોસ્વામી

Received : 18-06-2021

Published Online : June-2021

Accepted : 24-06-2021

ભારતનાં બાળકોનો સર્વાંગીય વિકાસ થાય તેમજ ભારત દરેક ક્ષેત્રમાં આત્મનિર્ભર બને તેવી વાત માનનીય વડાપ્રધાનશ્રીએ વહેતી મૂકી છે. આપણે સૌ તેનો લાભ લઈ સહભાગી બનીએ. બાળકના સર્વાંગીય વિકાસમાં શાળાકીય શિક્ષણની સાથે-સાથે ઘણી બધી પ્રાયોગિક બાબતો પણ મહત્વની છે. બાળક એ છુપાયેલી શક્તિનો ખજાનો છે. આ શક્તિનો ખજાનો ઢંઢોળીને બહાર કાઢવામાં આવે તો જીવન સફળતાથી છલકાઈ જાય. દરેક વિદ્યાર્થી સર્વાંગી વિકાસના ઘડતરમાં સફળ કઈ રીતે થશે તે બહુ ઓછા લોકો જાણતા હોય છે. તે છે વિશ્વાસ, એકાગ્રતા, શિસ્ત, પુરુષાર્થ અને શ્રદ્ધા. સફળતા મેળવવી એ દરેકના જીવનને સ્પર્શતી બાબત છે. માત્ર સફળતા નહીં, તેની સાથે બાળક પોતાની સંસ્કૃતિને ક્યારેય ન ભૂલે એ પણ જરૂરી છે, કારણ કે સંસ્કૃતિ રાષ્ટ્રનો આત્મા, અસ્તિત્વ અને ઓળખાણ છે. આ સંસ્કૃતિનું શિક્ષણ શી રીતે આપવું? આપણી જૂની પદ્ધતિ કે જેમાં વિવિધ રમકડાં દ્વારા શિક્ષણ અપાતું હતું.

શિક્ષણ એ સમાજના માળખામાં રહીને સમાજનાં બાળકો માટે કાર્ય કરતી સંસ્થા છે. શાળાકીય શિક્ષણ થકી બાળક સંસ્કૃતિનું શિક્ષણ મેળવે તે ખૂબ જરૂરી છે, કારણ કે ભારતની સંસ્કૃતિ વિશ્વની સંસ્કૃતિઓમાં અગ્રિમ સ્થાને છે જે વ્યક્તિનો સર્વાંગી વિકાસ સાધવામાં મદદરૂપ બને છે, પરંતુ આ જ સંસ્કૃતિનું શિક્ષણ બાળકને પ્રત્યક્ષરૂપે સમજાવવામાં આવે તો બાળકો તેને વધુ લાંબા સમય સુધી યાદ રાખી શકશે. જેમ કે, સંસ્કૃતિનું શિક્ષણ જો બાળકને જુદાં-જુદાં રમકડાં બનાવી આપવામાં આવે તો ભારતની સંસ્કૃતિ પ્રત્યેની રાષ્ટ્રીય ભાવના, માનવતાવાદ, શાંતિપ્રિયતા, સર્વધર્મ સમભાવ, સહિષ્ણુતા, સહઅસ્તિત્વ જેવા ઉમદા ગુણોનું સિંચન બાળકમાં કરી શકાશે.

આપણી સંસ્કૃતિમાં આવે છે આપણો સાંસ્કૃતિક વારસો, જે આપણને આપણા પૂર્વજો તરફથી મળેલી અમૂલ્ય ભેટ છે. ભારતભૂમિએ આપણને અને વિશ્વની પ્રજાને સમૃદ્ધ તેમજ વૈવિધ્યપૂર્ણ સાંસ્કૃતિક વારસો આપ્યો છે, જેમાં લોકનૃત્યો, લોકનાટકો, જુદા-જુદા મેળાઓ, કલાઓ, સ્થાપત્યો, મંદિરો વગેરેના જુદા-જુદા પ્રકારે રમકડાં બાળકો પાસે બનાવડાવામાં આવે તો બાળકો આ સંસ્કૃતિથી ઓતપ્રોત થશે અને બાળકોને તેનો ઈતિહાસ જાણવામાં રસરુચિ ઉત્પન્ન થશે. આ સંસ્કૃતિથી પરિચિત કરાવવા માટે એક જૂનો તેમજ અનેરો પ્રયાસ કરવો પડશે. ભારતની સંસ્કૃતિની ઓળખના માટીનાં, કપડાનાં, લાકડાનાં, મેટલનાં વગેરેનાં રમકડાં બાળક પાસે બનાવડાવવાં; જેથી બાળકને સંસ્કૃતિનું જ્ઞાન બહુ નજીકથી અનુભવાશે તેમજ સિંધુખીણની સંસ્કૃતિમાંથી મળી આવેલી દેવ-દેવીઓની આકૃતિઓ, માનવ આકૃતિઓ, દાઢીવાળા પુરુષનું શિલ્પ, નર્તકીની મૂર્તિ તેમજ પશુ-પક્ષીઓની વધુ સારી રીતે ઓળખ કરાવવા માટી કે અન્ય પ્રકારે રમકડાં બનાવડાવી વર્ગખંડમાં ગોઠવવાં જોઈએ. તે જ રમકડાં દ્વારા બાળકને તેનું જ્ઞાન પીરસવામાં આવે તો વધુ સરળતાથી સમજશે ને પોતે બનાવેલાં સંસ્કૃતિનાં રમકડાં માટે ગૌરવ પણ અનુભવશે.

ભારતની સંસ્કૃતિ ભારતની ઓળખ છે. આ જ સંસ્કૃતિનું જ્ઞાન માત્ર પુસ્તક થકી શા માટે અપાય? આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે ભારતીય સંસ્કૃતિમાં શિક્ષણને પવિત્ર પ્રક્રિયા માનવામાં આવી છે. કોઈ પણ બાળકનું જીવન ત્યારે જ સંસ્કૃતિમય બનશે જ્યારે શિક્ષણ દ્વારા જ સંસ્કૃતિનો બોધ કરાશે. વ્યક્તિ-વ્યક્તિ

મળીને સમાજ બને છે, તો વ્યક્તિ-વ્યક્તિના સંસ્કાર મળી સંસ્કૃતિ બને છે.

સમ + કૃતિ = સંસ્કૃતિ

સમ્યક દૃષ્ટિથી કરાયેલું આચરણ સંસ્કૃતિનું રૂપ ધારણ કરી લે છે. તો આવી સંસ્કૃતિની ઓળખ કરાવતાં રમકડાં બાળકો જાતે જ બનાવશે, તેનું પ્રદર્શન શાળામાં ગોઠવશે, તેનું વેચાણ કરી આત્મનિર્ભર બનશે, લોકો સુધી રમકડાં દ્વારા સંસ્કૃતિને પહોંચાડશે તો તે ભારતની સંસ્કૃતિને ખૂબ નજીકથી ઓળખતાં થશે, તેમજ સંસ્કૃતિ સાથે આત્મીયતાનો ભાવ જાગશે, હળીમળીને કાર્ય કરતાં શીખશે, આનંદ મેળવતાં થશે, ત્યારે જ સંસ્કૃતિનાં મૂલ્યો તણાવાણાંની જેમ જીવનમાં વણાશે ને શિક્ષણની સંરચના સંસ્કૃતિને અનુરૂપ થશે. ખરેખર, બાળકો એ ઈશ્વરે બનાવેલા ઉત્તમ એન્જિનિયર છે.

આજના યુગમાં બાળકો માટીથી વિખૂટાં થઈ ગયાં છે. શાળા, ગૃહકાર્ય બાદ માત્ર ટીવી અને મોબાઈલમાં જ સમય વ્યતીત કરે છે. જો એક એવો પ્રયાસ શાળા, વાલીગણ દ્વારા કરવામાં આવે તથા ગૃહકાર્યમાં તેમજ શાળામાં સંસ્કૃતિનાં અમુક પ્રકરણ અનેક પ્રકારનાં માટીનાં રમકડાં થકી સમજાવાય તો બાળક વધુ ખીલશે અને ખૂલશે, કેમ કે કોઈ સુગંધ તમારામાં તાજગી ભરી નથી શકતી જે માટીની સુગંધમાં છે.

જેમ માટીમાં રમીને આપણે મોટાં થયાં, માટીનાં રમકડાં બનાવીને આપણું ઘર સજાવવાના સપનાં સજાવ્યાં, શું આ માટી આ જ રૂપમાં આપણી આવનારી પેઢીનાં બાળકોના નસીબમાં હશે ખરી? આ પ્રશ્નો આપણા મનમાં છે તો તેને દૂર કરવા શાળા દ્વારા આ એક ઉત્તમ પ્રયાસ કરવો જ રહ્યો.

ખરેખર, રમકડાં દ્વારા મન અને મનસૂબો બનાવી શકાય છે. રમકડાં આપણી આકાંક્ષાઓને જગાડવાનું કાર્ય તો કરે છે તેમજ બાળક સંસ્કૃતિના જ્ઞાન સાથેસાથે સ્વપ્રયત્નથી અને સ્વસૂઝ અનુસાર શીખતો થશે. વર્ગનાં બધાં જ બાળકો સક્રિય રહેશે. સ્વગતિએ શીખતું બાળક મહત્તમ આત્મસંતોષ મેળવશે. તેજસ્વી અને નબળાં બંને પ્રકારનાં બાળકો હળીમળીને કાર્ય કરશે. સંસ્કૃતિનું શિક્ષણ જો વિવિધ રમકડાં પદ્ધતિથી અપાય તો બાળકમાં ઉપરોક્ત સારી ટેવોનું ઘડતર અને વ્યક્તિત્વ વિકાસ તો થાય જ છે, સાથે સાથે બાળકમાં રહેલી લઘુતાગ્રંથિ દૂર થાય છે ને શિક્ષક-બાળક વચ્ચેના આંતરવ્યવહારમાં એક પ્રકારની નિકટતા-આત્મીયતા વિકસે છે.

“વ્યક્તિ ત્યારે જ વિકલાંગ બને છે જ્યારે તે હારને કબૂલી પ્રયત્ન છોડી દે છે.” તો આવો એક અનેરો પ્રયાસ હાથ ધરીએ.

આત્મનિર્ભર ભારત
સર્વશ્રેષ્ઠ ભારત
